

منابع ژئواکونومیکی تنش در روابط سیاسی جمهوری اسلامی ایران و

جمهوری ترکیه

دکتر مهدی بزرگ‌زاده^۱، محمد تقی قدس^۲

دریافت: ۱۳۹۹/۰۸/۰۵

پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۲۳

چکیده:

یکی از سیاست‌هایی که پس از انقلاب اسلامی در آن تحولی عظیم ایجاد شد، رویکرد نگاه به سایر بازیگران عرصه منطقه‌ای و جهانی بجای نگاه و وابستگی مطلق به غرب بود. یکی از کشورهای همسایه ایران که از نظر ژئواکونومیکی دارای امتیازهای فراوانی بوده، کشور جمهوری ترکیه است. لذا سؤال اساسی این است که «منابع ژئواکونومیکی تنش در روابط سیاسی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه کدامند؟». این پژوهش از نوع کاربردی - توسعه‌ای بوده و به روش توصیفی-تحلیلی و پیمایشی انجام گردیده است. در نهایت تعدادی از تنش‌های محتمل در قالب مؤلفه ژئواکونومیکی شناسایی شده و برای کسب نظر و دیدگاه متخصصین این حوزه پرسشنامه‌ای در خصوص اینکه هر یک از این تنش‌ها چه میزان روابط سیاسی دو کشور را تحت شعاع قرار می‌دهد، تهیه و در اختیار صاحب نظران قرار گرفت. پس از جمع‌آوری اطلاعات حاصل از پرسش‌نامه به تجزیه و تحلیل داده‌ها توسط نرم افزار SPSS پرداخته شد. نتیجه حاصل از این واکاوی و تجزیه و تحلیل نشان می‌دهد در مؤلفه ژئواکونومیکی تنش‌هایی وجود داشته و در مجموع شش تنش مورد تأیید قرار گرفت. در ادامه مهم‌ترین منبع تنش ژئواکونومیکی، رقابت دو کشور جهت نفوذ در بازارهای منطقه قفقاز و آسیای مرکزی و مخالفت مشترک ترکیه و آمریکا با طرح‌های عبور خطوط لوله نفت و گاز آسیای مرکزی از فضای سرزمینی ایران جهت انتقال به اروپا مشخص گردید.

کلیدواژه‌ها: منابع تنش، روابط سیاسی، ژئواکونومیکی، جمهوری ترکیه.

۱- دانشیار دانشگاه جامع امام حسین (ع).

۲- مدرس دانشگاه افسری امام حسین (ع) - نویسنده مسئول.

مقدمه

بدون تردید یکی از متغیرهای موثر در شکل‌گیری خط مشی سیاست خارجی، مباحث استراتژیک و سیاست دفاعی هر کشور، محیط منطقه‌ای و ابعاد مختلف آن است. اگرچه امروزه منافع ملی کشورها مهم‌ترین معیار برای تصمیم‌گیری سیاسی است، اما نباید فراموش کرد که منافع ملی واقع‌بینانه در ارتباط با «قدرت یا ظرفیت اقدام^۱ دولت‌ها» تعریف می‌شود و اغراق نیست اگر گفته شود کشورها سعی می‌کنند از طریق تحلیل ظرفیت قدرت و بهره‌مندی از عوامل و منابع ژئوپولیتیکی^۲، ژئواکونومیکی^۳ و ژئوکالچر^۴ خود زمینه دستیابی به قدرت^۵ بیشتر، به منظور پشتیبانی لازم از منافع و امنیت ملی خود را فراهم نمایند.

از طرفی دیگر، بدلیل محدودیت دولت‌ها در کسب و ارتقای قدرت ملی خود و تلاش رقابت‌آمیز دولت‌های مختلف برای کسب و اعمال منابع قدرت^۶، موجبات تبدیل این منابع، به منابع مشاجرات و تنش‌های طولی‌المدت را فراهم می‌آورد به گونه‌ای که توان عمده دستگاه دیپلماسی کشورها معطوف به شناسایی و رفع این تنش‌ها برای وصول به منافع حداکثری ملی خویش می‌گردد. این مهم کاملاً بر رفتار سیاسی، استراتژی‌ها، منافع و اهداف ملی^۷ کشورها تأثیرگذار است. به نحوی که غفلت از آن تنش‌ها ممکن است امنیت ملی، تمامیت ارضی، بقا و موجودیت یک کشور را به خطر اندازد.

بنابراین اگر تأمین منافع و اهداف ملی و در نهایت حفظ تمامیت ارضی یک کشور، محور اصلی و اساسی سیاست‌گذاری‌های داخلی و خارجی حکومت آن است، پس بایستی مبتنی بر شناخت دقیق منابع تنش ژئواکونومیکی با طرف‌های متقابل به‌ویژه با همسایگان بوده باشد تا در عرصه بین‌المللی و نظام جهانی به خواسته مطلوب خود برسد. از این‌رو این پژوهش به دنبال آن است تا ضمن احصاء و برشماری منابع ژئواکونومیکی تنش و مشاجره موجود میان دو کشور،

۱- Action Capacity

۲- Geo Politic

۳- Geo Economic

۴- Geo Cultur

۵- Power

۶- Power Source

۷- NationalGoal

راه کارهای ممکن برای کاستن از تنش های مزبور را مورد مطالعه قرار دهد.

بیان مسئله

ترکیه با نام رسمی جمهوری ترکیه، کشوری اوراسیایی است که بخش بزرگ کشور یعنی آناتولی یا آسیای کوچک در جنوب باختر آسیا و منطقه به اصطلاح خاورمیانه واقع است و بخش کوچکی نیز به نام تراکیه در منطقه بالکان قرار دارد. ترکیه در خاور با کشورهای ایران، جمهوری آذربایجان (نخجوان)، ارمنستان و گرجستان؛ در جنوب خاوری با عراق و سوریه؛ و در شمال باختری (بخش اروپایی) با بلغارستان و یونان همسایه است. امپراتوری عثمانی در جنگ اول جهانی از هم پاشید و مورد تهاجم بریتانیا و متحدانش واقع شد. مصطفی کمال پاشا به دلیل سازماندهی مقاومت ملی علیه دول خارجی، قهرمان ملی ترکیه گردید و توانست جمهوری ترکیه را در سال ۱۳۰۲ (۱۹۲۳) بر پایه اصل جدایی دین از سیاست بنا کند و ملقب به آتاترک شد. جمهوری اسلامی ایران به دلیل آنکه در یکی از مناطق پنج گانه استراتژیک جهان واقع شده و همچنین به لحاظ اهداف، علائق و منافع منطقه ای و جهانی و نیز چالش ها^۱ و تهدیدات موجود، جزء کشورهای مهم است که به شدت نیازمند شناخت کشورهای پیرامونی خویش و دیگر کشورهای مهم بازیگر صحنه نظام بین الملل هست. در میان همسایگان ایران، جمهوری ترکیه از جایگاه و اهمیت ویژه ای برخوردار است. این کشور با دارا بودن ۴۹۹ کیلومتر مرز مشترک با ایران علاوه بر اینکه دارای خصوصیات ژئوپلیتیکی، اقتصادی، تاریخی و فرهنگی خاص خود می باشد، دروازه ارتباط زمینی و ترانزیت کالای بسیاری از کشورهای غرب آسیا از جمله ایران به اروپا می باشد.

همچنین وجود تبعه های آذری زبان و کرد زبان در دو سوی مرزهای کشور ایران و ترکیه با اشتراکات زبانی و فرهنگی و پیشینه تاریخی شان، اهمیت ترکیه را به عنوان همسایه غربی ایران دو چندان می کند. بی تردید بدون شناخت محیط پیرامونی و نظم و معادلات حاکم بر آن، دستیابی به اهداف امنیت و منافع ملی^۲ غیرممکن و یا در صورت امکان مستلزم سعی و خطای بسیار و اتلاف

۱- Challenge

۲- National Interest

منابع و هزینه های سنگین و احتمالاً جبران ناپذیر خواهد بود؛ بنابراین بررسی منابع تنش فی مابین دو کشور جهت استفاده از ظرفیت های موجود و جلوگیری از تبدیل تنش ها^۱ به تهدید^۲ و یا درگیری می تواند در اتخاذ تصمیمات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی کشور ما سودمند و برای کاستن از تصادمات احتمالی در آینده مفید واقع شود.

در این راستا و برای تأمین این نیاز ضروری، تاکنون برخی سازمان ها و مراکز مطالعاتی و تحقیقاتی، کارهای بسیاری (تحت عنوان های مختلف) انجام داده اند که هر کدام در جای خود قابل تقدیر است، لیکن پژوهشی علمی با این عنوان و شاخص ها یافت نشد؛ لذا ضرورت اجرای پژوهشی که بتواند منابع ژئواکونومیکی تنش فی مابین دو کشور را احصاء نماید، احساس شد. این پژوهش در پی احصاء منابع ژئواکونومیکی تنش در روابط دو کشور بوده و آن را از منظر صاحب نظران و کارشناسان این حوزه اولویت بندی می نماید.

اهمیت و ضرورت موضوع:

همان گونه که به تفصیل در بخش بیان مسئله گذشت، همسایگی کشور جمهوری ترکیه با ایران و اشتراکات عدیده فرهنگی، اجتماعی و تاریخی ملل دو کشور و اهمیت راهبردی آن کشور در اراده هژمونیک ایالات متحده آمریکا در کنار ادله فراوان دیگر، از جمله وجود جمعیت قابل توجه آذری و کرد زبان در دو سوی مرزهای دو کشور و حساسیت اکثریت قابل توجه آنان به مقولات مربوط به نحوه تعامل جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه، سبب شده است روابط سیاسی بین دو کشور از اهمیت ویژه ای برخوردار بوده و ضرورت بازخوانی سیاست خارجی دو کشور در قبال مسائل فی مابین و همچنین مسائل منطقه ای را بیش از پیش نمایان می نماید.

کشور ترکیه در منطقه ای واقع شده است که به دلایل فراوان جغرافیایی، سیاسی و ... بخصوص همسایگی با کشورهای ایران، عراق و سوریه که امروزه کشورهای پیشانی خط مقاومت می باشند، مورد توجه قدرت های جهانی^۳ بوده و از طرفی دیگر تمایل و علاقه بیش از پیش و

۱ - Tensions

۲ - Threaten

۳ - Global Powers

طولانی مدت دولت‌های حاکم بر ترکیه به پیوستن به اتحادیه اروپایی زمینه مساعدی را برای طرف‌های غربی جهت پیگیری تمایلات و منافع خود در ترکیه فراهم آورده است. از طرفی دیگر، جمهوری ترکیه و سران آن در سیاستی دیگر در طی سال‌های اخیر به دنبال احیای امپراتوری بزرگ عثمانی بوده و به همین دلیل نیز سعی در اعمال اراده خود در منطقه و بخصوص تحولات اخیر جهان اسلام داشته و در این راستا سرمایه‌های وسیعی را بکار برده‌اند. از منظری دیگر، جمهوری اسلامی ایران که عنصر اصلی مقاومت در دنیای اسلام می‌باشد، با رویکرد و سیاست کاهش تنش در قبال همسایگان و اتحاد جهان اسلام در مقابل استکبار، توانسته است به حول و قوه الهی موفقیت و کامیابی‌های فراوانی در عرصه منطقه‌ای و کشورهای اسلامی از جمله یمن، عراق، سوریه و لبنان به دست آورده که این مهم با شیطنت بیگانگان و برخی از تفکرات، در درون سران کشور ترکیه سبب القای احساس خطر برای بعضی از مسئولین این کشور شده است که ایران را رقیبی استراتژیک^۱ جهت دستیابی به اهداف بلندمدت خود می‌دانند. این مهم، ضرورت مطالعه و تحقیق و اتخاذ اقدامات عملی برای ارتقای سطح روابط فی‌مابین و کاستن از تنش‌های موجود را گوشزد نموده و دلسوزان سیاست خارجی دو کشور را بر آن می‌دارد که ضمن توجه ویژه به حقایق موجود فی‌مابین آن‌ها به طراحی طرق و شیوه‌های کاهش تنش‌های فعال در بین دو کشور به‌خصوص تنش‌های ژئواکونومیکی اقدام نمایند.

پیشینه تحقیق:

الف) پایان‌نامه‌ها:

بعضی از پایان‌نامه‌هایی که به‌صورت غیرمستقیم با این عنوان ارتباط دارند عبارتند از:
۱- استراتژی ژئوپلیتیک ترکیه در قبال مسئله منطقه‌ای، رساله جهت اخذ درجه دکتری Ph.d دانشکده جغرافیا دانشگاه تهران، استاد راهنما: دکتر حسن کامران، دانشجو: محمد جعفر آجرلو، تدوین شده در سال ۱۳۸۶. سؤال اصلی این رساله عبارت است از: آیا جهت‌گیری سیاست منطقه‌ای ترکیه تهدیدی بر امنیت ملی ایران است؟

---

۱ - stratjek

۲- شناخت سیاست منطقه‌ای ترکیه و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران، رساله جهت اخذ درجه دکتری Ph.d دانشگاه عالی دفاع ملی، استاد راهنما: دکتر محمود سریع القلم، دانشجو: ذبیح الله ابراهیمی ترکمانی، تدوین شده در سال ۱۳۸۱. سؤال اصلی این رساله عبارت است از: آیا جهت‌گیری سیاست منطقه‌ای ترکیه تهدیدی بر امنیت ملی ایران است؟

۳- بررسی روابط ترکیه و اسرائیل و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران در دهه ۱۹۹۰، پایان‌نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، استاد راهنما: دکتر ملکوتیان، دانشجو: علی اسدیان، تدوین شده در سال ۱۳۸۳. سؤال اصلی این پایان‌نامه عبارت است از: آیا از برقراری روابط بین کشورهای ترکیه و اسرائیل، امنیت ملی ایران تهدید می‌شود یا خیر؟

۳- جغرافیای امنیتی ترکیه و تهدید نظامی علیه جمهوری اسلامی ایران، پایان‌نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد، پژوهشکده علوم دفاعی و استراتژیک دانشگاه امام حسین (ع)، استاد راهنما: دکتر غلامرضا محرابی، دانشجو: مهدی نطق پور، تدوین شده در سال ۱۳۷۹. سؤال اصلی این پایان‌نامه عبارت است از: آیا جغرافیای امنیتی ترکیه، تهدید نظامی علیه جمهوری اسلامی ایران تلقی می‌شود؟ چرا و چگونه؟

۴- موانع همگرایی بین ایران و ترکیه و تأثیرات آن بر امنیت سیاسی کشور، پایان‌نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد، دانشکده و پژوهشکده عالی جنگ و علوم دفاعی دانشگاه امام حسین (ع)، استاد راهنما: دکتر عباس مهري، دانشجو: غلامرضا محرابی، تدوین شده در سال ۱۳۹۱. سؤال اصلی این پایان‌نامه عبارت است از: موانع همگرایی بین ایران و ترکیه چیست؟ و چه تأثیراتی بر امنیت سیاسی کشور دارد؟

ب) مقالات:

۱- قدرت‌یابی اسلام‌گرایان در ترکیه و تأثیر آن بر روابط این کشور با جمهوری اسلامی ایران، نویسنده: نورالدین اکبری، فصلنامه علمی پژوهشی رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، شماره ۱۵، ۱۳۸۷.

۲- ساختار و توانمندی نظامی کشور ترکیه، نویسنده: دکتر قاسم ترابی، ماهنامه اطلاعات راهبردی، سال نهم، شماره ۸۹، ۱۳۹۰.

هدف از تحقیق

برشماری و احصاء منابع تنش ژئواکونومیکی میان جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه.

پرسش تحقیق

منابع ژئواکونومیکی تنش در روابط سیاسی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه

کدامند؟

روش تحقیق

با توجه به ماهیت متغیرها، این پژوهش از نوع کاربردی - توسعه‌ای می‌باشد و با نظر به نوع تحقیق و به منظور استفاده بهینه از نظرات اندیشمندان و صاحب‌نظران، روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی و پیمایشی خواهد بود. ابزار و روش گردآوری اطلاعات از طریق روش کتابخانه‌ای و به صورت فیش‌برداری و جمع‌آوری اسناد بوده و اطلاعات لازم به منظور گویه‌سازی متغیرها انجام و گویه‌های جامعه آماری از طریق میدانی و با ابزار پرسش‌نامه و مصاحبه با صاحب‌نظران مورد بررسی قرار گرفت.

شیوه پردازش داده‌ها پس از احصاء و برشماری داده‌ها؛ آن‌ها را با استفاده از نرم افزار SPSS تجزیه و تحلیل نموده و به بررسی نتایج حاصل از پردازش داده‌ها پرداخته شد.

ادبیات نظری تحقیق

۱- مفهوم‌شناسی

۱-۱- مفهوم ژئواکونومیک.

اواخر جنگ سرد، عده‌ای از محققین با توجه به تحولات پیش آمده، مفهوم جدیدی به نام ژئواکونومیک را وارد عرصه تحلیل‌های نظام جهانی نمودند. دلایلی که منجر به تمرکز بر اصطلاح ژئواکونومیک^۱ گردید عبارتند از:

---

^۱ - Geoeconomics

۱- ارائه طرح گلاسنوست^۱ از طرف گورباچف^۲ که اصلاحات اقتصادی شوروی را مد نظر قرار می داد؛

۲- اهمیت یابی مداوم کشورهای دارنده منابع انرژی و قدرت اقتصادی در صحنه نظام بین الملل؛

۳- وابستگی روزافزون قدرت های جهانی به منابع انرژی (زین العابدین، ۱۳۹۰: ۲۳۹).
با توجه به دلایل فوق، از دهه ۸۰ محققین بسیاری به تحقیق در زمینه موضوع ژئواکونومیک اقدام نموده اند.

ادوارد لوت واک^۳ نیز از جمله کسانی است که به ساخت دستور زبان تجارت تأکید کرده و آن را جایگزین منطق تضاد گذشته قرار می دهد (مولایی، ۱۳۸۲: ۱۶۰-۱۶۱). وی خیر از آمدن نظم جدید بین المللی در دهه ۹۰ می داد که در آن ابزارآلات اقتصادی جایگزین اهداف نظامی شده و به عنوان وسیله اصلی که دولت ها برای تثبیت قدرت و شخصیت وجودی شان در صحنه بین المللی به آن تأکید می کنند، مورد توجه قرار می گیرند و این ماهیت ژئواکونومی است (مولایی، ۱۳۸۲: ۱۶۲).

دکتر عزتی نیز معتقد است: ژئوپولیتیک سنتی در مباحث سرزمینی راهی بر ژئواکونومی ارائه می دهد. فروپاشی شوروی که نمودی از عدم موفقیت ایدئولوژی کمونیستی و تفکر توسعه اراضی بود، نشان دهنده این اصل اساسی است که به منافع اقتصادی شهروندان شوروی سابق کمتر توجه شده است. در حالی که جایگاه ژئواکونومی، ماوراء این اهداف تعیین می شود. البته، نه به این معنی که ژئواکونومی ناشی از کشورگشایی یا نفوذ دیپلماسی است، بلکه به این مفهوم که «یکی از طرق دستیابی به کاربرد بالاترین مهارت ها، بخش اقتصادی است». مهم تر از همه اینکه، موقعیت مطلوب اقتصاد جهانی تنها به وسیله پیشرفت و توسعه نسل آینده در سیستم های هوایی و رایانه ای و بیوتکنولوژی مواد جدید و خدمات مالی و ... ممکن خواهد بود و کماکان در این صحنه افرادی

^۱ - Glasnost

^۲ - Mikhail Sergeyevich Gorbachev

^۳ - Edward lutwak

هستند که در موقعیت‌های جهانی قرار دارند و با ایجاد هماهنگی‌های جهانی موفق به کشف یک الگوی رهبری شده‌اند و شکست‌خورده‌ها کسانی هستند که صرفاً توجه به خطوط تولید دارند و در صورت گسترش بازارهای ملی‌شان تنها به حفظ تولید اقلام و مواد اولیه توجه می‌کنند (عزتی، ۱۳۸۰: ۱۰۷).

در همین رابطه دکتر مجتهدزاده می‌نویسد: دیدگاه ویژه ژئواکونومیک عبارت است از مطالعه اثرگذاری عوامل یا زیربناهای اقتصادی در محیط کشوری، منطقه‌ای یا جهانی در ساختار شکل‌گیرنده ژئوپلیتیکی منطقه‌ای یا جهانی (مجتهدزاده، ۱۳۸۹: ۱۴۱).

ایشان حتی معتقدند که جهان کنونی که در حال طی مرحله پست مدرنیستی خود است، یک سره به کارکرد زیربناهای اقتصادی در شکل‌دادن ژئوپولیتیک جهانی تعلق دارد. به این منظور وی می‌افزاید: نظام جهانی دگرگون‌شونده کنونی، پس از گذشتن از مرحله پیگیری ایدئولوژی در هماوردی‌های ژئوپولیتیک جهانی، وارد دوران پست مدرن می‌شود که یکسره به کارکرد زیربناهای اقتصادی در شکل‌دهی ژئوپولیتیک جهانی تعلق دارد و جهانی‌شدن اقتصاد بازار آزاد، نظام جهانی پست مدرن را شکل می‌دهد (مجتهدزاده، ۱۳۸۹: ۱۴۱).

۲-۱- روابط سیاسی.

عبارت «روابط سیاسی» که معادل فارسی عبارت «دیپلماسی» است، از پرکاربردترین عبارات سیاسی است که برای مجامع علمی و سیاسی کشور جا افتاده بوده و بدون احساس لزوم به ارائه تعریف واحد، تقریباً همگان از آن، یک استنباط را دارند. لیکن به منظور غنای علمی تحقیق، تعریف عملیاتی این تحقیق از متغیر «روابط سیاسی»، به نقل از کتاب درآمدی بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، به این شرح خواهد بود: «روابط سیاسی، عبارت است از فن و هنر بهره‌گیری از کلیه امکانات در جهت تأمین منافع ملی در صحنه روابط بین‌الملل» (ایزدی، ۱۳۸۰: ۳۹).

۲- منابع ژئواکونومیک تنش:

زمانی که بخش یا تمام قابلیت‌های اقتصادی دولت-ملت‌ها در گرو مسایل جغرافیایی باشد، اقتصاد جغرافیایی یا ژئواکونومیک شکل می‌گیرد. در واقع طراحی‌های دراز مدت اقتصادی دولت‌ها در مرزها بر منابعی استوار است که می‌توان آن‌ها را در شمار منابع مشترک به حساب آورد

(کریمی پور، ۱۳۸۰: ۲۰).

سپس نویسنده کتاب «مقدمه‌ای بر ایران و همسایگان» ضمن تقسیم منابع تنش به سه حوزه ژئواکونومیک، ژئوپولیتیک و ژئوکالچر، موارد ذیل را در شمار تنش‌های ژئواکونومیک می‌داند:

۱. اختلاف نظر در مکان تقسیم آب؛
۲. برداشت گسترده از بخش علیای رودخانه‌هایی که وارد چند کشور می‌شوند؛
۳. اختلاف بر سر مالکیت جزیره‌ها و میدان‌های نفتی آن‌ها؛
۴. اختلاف بر سر مسائل کشتیرانی؛
۵. محدوده‌های فلات قاره، صیدگاه، مناطق انحصاری اقتصادی؛
۶. حق دسترسی دولت محصور در خشکی به آب‌های آزاد از طریق عبور از خاک کشور همسایه (کریمی پور، ۱۳۸۰: ۲۰).

براساس آنچه در این بخش که به منظور دستیابی به مبانی نظری متقن از متغیر مستقل تحقیق گذشت و با تعیین مصداق بر موارد احصائی، تنش‌های ژئواکونومیک محتمل و ممکنه در روابط سیاسی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه را می‌توان این گونه دسته‌بندی نمود:

- ۱- رقابت ایران و ترکیه جهت دستیابی به اقتصاد برتر منطقه؛
- ۲- رقابت دو کشور جهت نفوذ در بازارهای منطقه قفقاز و آسیای مرکزی؛
- ۳- مخالفت مشترک ترکیه و آمریکا با طرح‌های عبور خطوط لوله نفت و گاز آسیای مرکزی از فضای سرزمینی ایران جهت انتقال به اروپا؛
- ۴- دخالت ترکیه در تأمین آب رودهای مرزی ارس، ساری جوی، جلیک، زولاچای و نازلولاچای که از خاک ترکیه سرچشمه می‌گیرند؛
- ۵- قاچاق مواد سوختی از جمله بنزین و گازوئیل از ایران به ترکیه با توجه به اختلاف قیمت بسیار زیاد قاچاق احشام از ایران به ترکیه؛
- ۶- قاچاق کالاهای غیرمجاز صوتی و تصویری و البسه از ترکیه به ایران؛
- ۶- فعالیت اقتصادی ویژه آمریکا و رژیم صهیونیستی در ترکیه به خصوص جنوب شرق این کشور و مناطق پیرامونی ایران.

۳- روابط سیاسی

۳-۱- **رهیافت‌های روابط سیاسی.** امروزه در مطالعه سیاست خارجی کشورها از الگوهای متعددی استفاده می‌شود؛ به عنوان مثال می‌توان بر مبنای دو الگوی آرمان‌گرایی یا واقع‌گرایی به طراحی مدل نظری و عملی سیاست خارجی پرداخت (منصوری، ۱۳۶۵: ۱۱). از این رو مفاهیمی همچون «آرمان‌گرایی»، «واقع‌گرایی»، «رفتارگرایی» و همچنین «نو واقع‌گرایی» مورد بررسی اجمالی قرار می‌گیرد.

۳-۲- **پیدایش آرمان‌گرایی.** مطالعه روابط بین‌الملل به عنوان یک رشته مستقل و آزمون‌جامع و نظام‌مند آن با جنگ جهانی اول آغاز گردید. جنگ، بسیاری از نظرات مسلط درباره دیپلماسی و حقوق بین‌الملل را خدشه‌دار کرد و روابط و سیاست بین‌الملل را به تفکری صلح‌طلبانه و جهان‌شمول از طریق برقراری نظام امنیت جمعی و تأکید جامعه ملل سوق داد. در این راستا آرمان‌گرایی در دو دهه ۱۹۲۰ و ۱۹۳۰ بر مطالعات بین‌الملل مسلط گردید (قوام، ۱۳۸۴: ۳۶).

به اعتقاد دکتر دهقانی فیروزآبادی، اگرچه آنچه در سیاست خارجی جمهوری اسلامی آرمان‌گرایی خوانده می‌شود با مکتب فکری آرمان‌گرایی در روابط بین‌الملل، انطباق و همخوانی ندارد، ولی از این نظریه می‌توان برای تحلیل رفتار سیاست خارجی ایران در بعضی از دوره‌ها و حوزه‌های موضوعی نظیر «طرح گفتگوی تمدن‌ها» در دوره ریاست جمهوری خاتمی بهره‌گرفت (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۹: ۲۰).

۳-۳- **پیدایش واقع‌گرایی.** جنگ‌های بزرگ و خسارت‌های ناشی از آن، انسان را به یافتن راه‌هایی برای جلوگیری از جنگ سوق می‌دهد؛ گاهی به ارائه یک الگوی عملی یا یک دیدگاه نظام‌گونه که مورد پذیرش همگان باشد، می‌انجامد و بعضی مواقع در عمل به نظم و روش جدیدی منجر می‌شود. جنگ جهانی دوم که موجب فروپاشی جامعه ملل، به عنوان جامعه حافظ صلح گردید، ضمناً تجلی و نمود شکست آرمان‌گرایی سال‌های بین دو جنگ نیز محسوب می‌شود. این شکست باعث گردید که بسیاری از اساتید حقوق بین‌الملل و علمای علوم اجتماعی، نظریه «واقع‌گرایی» را به عنوان پارادایم عینی‌تر مطالعات روابط و مسائل بین‌الملل مطرح نمایند. این نظریه که با انگیزه یافتن راه‌های جلوگیری از جنگ و در همان حال به عنوان واکنشی در مقابل نظریه

آرمان‌گرایانه حاکم بر جهان، بین دو جنگ شکل گرفت، مانند تمام نظریه‌ها و ایدئولوژی‌ها از اوضاع و نیازهای زمانه‌اش متأثر بوده و با تغییر این اوضاع، نظریه‌ی فوق نیز صلابت و در نتیجه تأثیر خود را از دست داده است (دوئرتی و فالتزگراف، ۱۳۷۲: ۳۵).

۳-۴- سنت واقع‌گرایی کلاسیک. واقع‌گرایی، مبین دوره‌ای است که مربوط به قرون گذشته تا آغاز جنگ جهانی دوم است. واقع‌گرایی در شکل کلاسیک آن در اثر توسیدید یعنی (جنگ پلوپونز) هفت قرن پیش از میلاد منعکس شده است. در عصر مدرن در اروپا ماکیاولی (شاهزاده)، کلازویتز (درباره جنگ)، هابز (لوئیاتان)، لئوپولدرنک (اولویت سیاست خارجی)، ماینک (دلیل وجود دولت) و در آمریکا افرادی مانند کیسینجر، مورگنتا، کنان و در شرق منسیوس، شون دزو و کاتیلیا به بحث پرداختند. هگل می‌گوید: «مهم‌ترین وظیفه دولت حفظ خود است. به نظر تراپچکه سیاست قدرت بیان مستند مشیت الهی، جنگ آزمون الهی است که سرنوشت ملت‌ها را تعیین می‌کند» (مشیرزاده، ۱۳۸۶: ۷۶-۷۸).

هابز به امکان تغییر بنیادین رفتار انسان‌ها باور نداشت. وی روابط بین‌الملل را در وضعیتی طبیعی تلقی می‌کرد که در آن قانون جنگل حاکم است. در چنین شرایطی، میثاق بدون شمشیر صرفاً کلماتی‌اند که نمی‌تواند انسان را حفظ کنند. در اینکه چه کسی نخستین واقع‌گرای بزرگ در تاریخ است، اتفاق نظر وجود ندارد. از نظر دوئرتی، منسیوس و کاتیلیا نخستین واقع‌گرا می‌باشند. لیکن نیبور، آگوستین را نخستین واقع‌گرا می‌داند (دوئرتی و فالتزگراف، ۱۳۷۲: ۳۶).

۳-۵- واقع‌گرایی. واقع‌گرایی به صورت یک رویکرد نظری از اواخر دهه ۱۹۳۰ وارد عرصه بین‌الملل شد و در دهه ۱۹۶۰ به واسطه مسایل روان‌شناختی از سوی رفتارگرایان به چالش کشیده شد. اهمیت واقع‌گرایی در این است که برای مدت طولانی این رشته با رفتارگرایی عجین شده است و اصولاً در شکل دادن به آن نقش بسیار مؤثری داشته است (قوام، ۱۳۸۴: ۷۹). واقع‌گرایان، دولت را بازیگر اصلی صحنه سیاست بین‌الملل تلقی می‌کنند و سازمان‌های غیر حکومتی در چارچوب روابط میان دولت‌ها عمل می‌کنند. دولت بر خلاف سطح داخلی، در سطح خارجی در یک نظام فاقد اقتدار مرکزی با سایر دولت‌ها در همزیستی به سر می‌برند و برای تأمین امنیت و بازار با یکدیگر به رقابت می‌پردازند؛ ماهیت چنین رقابتی براساس بازی با حاصل جمع صفر تبیین

می‌گردد. واقع‌گرایان ضمن تأکید بر منافع ملی بر این اعتقادند که اصولاً از بین بردن گزینه قدرت، صرفاً یک آرمان است. اصولاً کل سیاست مبارزه‌ای برای قدرت تعریف می‌شود (قوام، ۱۳۸۴: ۸۰).

نوشته‌های هانس مورگنتا استاد آمریکایی و آلمانی تبار روابط بین‌الملل به عنوان یکی از جدی‌ترین طرفداران واقع‌گرایی، بزرگ‌ترین نماد عینی مطالعات جهانی شده است. کتاب او تحت عنوان «سیاست میان‌الملل» در واقع گام اولیه، ولی تعیین‌کننده در نزدیک شدن سیاست بین‌الملل به الگوی علوم طبیعی بود. به باور مورگنتا سیاست همانند جامعه مشمول قوانین عینی است که ریشه در نهاد بشر دارد. او می‌نویسد: «واقع‌گرایی همان‌گونه که عینیت قوانین سیاست را قبول دارد، امکان توسعه نظریه‌های عقلانی را که بتواند این قوانین عینی را هر چند به شکل ناقص و یک‌جانبه بیان کند، می‌پذیرد» (مورگنتا، ۱۳۷۴: ۵-۶).

۳-۶- رفتارگرایی. رفتارگرایی به عنوان نظریه‌ای اجتماعی و علمی در نقد نظریات قبلی در اواخر دهه ۱۹۵۰ و در دهه ۱۹۶۰ مطرح گردید. ولی این نظریه نیز همانند واقع‌گرایی، علاقه‌مند به مفهوم‌سازی علوم اجتماعی، کمی کردن متغیرها و مدل‌سازی علمی بود. پیش از جنگ جهانی اول سیاستمداران و تاریخ‌نگاران در بررسی تاریخ دیپلماسی از روش‌های صرفاً توصیفی فلسفی بهره می‌گرفتند و پس از جنگ به دنبال اسباب و علل چستی و چگونگی روابط بین‌الملل رفتند و در این جهت فعالیت خود را عمدتاً معطوف به دستیابی به دلایل بروز جنگ و چگونگی جلوگیری از آن داشتند. تمرکز بر دستیابی به علل جنگ، روش توصیفی فلسفی مطالعات بین‌الملل را بی‌اعتبار و مفروض‌های پوزیتیویسم، به عنوان معرفت غالب مطالعات روابط بین‌الملل جایگزین آن گردید؛ به نحوی که تا به امروز تمام حوزه‌های مطالعات و نظریات در روابط بین‌الملل یعنی رهیافت‌های واقع‌گرایی، آرمان‌گرایی، نواقح‌گرایی، رفتارگرایی و مارکسیسم ساختاری را تحت الشعاع خویش قرار داده و تمام محافل دانشگاهی و علمی جهان غرب و جهان در حال توسعه را تسخیر کرده است (توسلی، ۱۳۷۶: ۴۷-۴۵).

۳-۷- نواقح‌گرایی. در واقع، نواقح‌گرایی در اوایل دهه ۱۹۸۰ به عللی نظیر ورود جنگ سرد به مرحله نوین و رقابت تسلیحاتی میان شرق و غرب در واکنش به رفتارگرایی و نیز اندیشه

های افراطی و موضوع وابستگی متقابل تجدید حیات یافت. دکتر قوام در این رابطه می‌نویسد: «نو واقع‌گرایی خیلی از ویژگی‌های واقع‌گرایی کلاسیک نظیر دولت به‌عنوان بازیگر اصلی سیاست بین‌الملل و قدرت را به صورت مفهوم تحلیلی - محوری حفظ نموده، ولی عمدتاً توجهات را به مختصات ساختاری نظام بین‌المللی دولت‌ها معطوف می‌کند، نه به واحدهای متشکل آن» (قوام، ۱۳۸۴: ۸۴).

کنت والتز با تأکید بر ملاک و معیار علم بودن سیاست بین‌الملل و ضرورت تسری متدها و روش‌های علوم طبیعی به روابط بین‌الملل اعتقاد دارد که نظریه روابط بین‌الملل باید توضیح‌دهنده قواعد منظم رفتار دولت‌ها به شکلی مختصر و مفید و قابل آزمون باشد. او می‌نویسد: قوانین در صورتی ایجاد می‌شود که آزمون‌های مطالعاتی و آزمایشگاهی را پشت سر گذارند. قوانین، واقعیت‌های قابل مشاهده هستند و به قوت خود باقی می‌مانند» (Waltz، ۱۹۷۹: ۱۰-۳).

به هر حال نواقح‌گرایی از هر بابت جایگزین رهیافت‌های دیگر گردید. همچنین در این دهه که در مطالعات روابط بین‌الملل از آن به عنوان دهه رفتارگرایی نام برده می‌شود، تعدادی از نظریه‌پردازان با بهره‌مندی از پوزیتیویسم منطقی بنیان‌گذار رهیافت رفتارگرایی در روابط بین‌الملل شده و زمینه‌ساز نگرش جدیدی در چارچوب فکری مطالعات حوزه سیاست و روابط بین‌الملل گردیدند. رفتارگرایی در حوزه مطالعات روابط بین‌الملل را می‌توان بازتاب روایت آمریکایی پوزیتیویسم دانست که حاوی فرضیاتی عمدتاً تجربی است و مسائل مورد مطالعه و پژوهش خویش را در یک رابطه علت و معلولی انجام می‌دهند و بر استفاده از دستاوردهای علوم طبیعی و علوم انسانی تأکید می‌ورزد. در واقع، رفتارگرایی با بهره‌مندی از مفاهیم و روش‌های علمی مطالعه منسجمی را برای مطالعه و نقد و بررسی مسائل و پدیده‌های روابط بین‌الملل و قانونمند کردن آنان انجام می‌دهد (Knorr، ۱۹۶۹: ۴).

۴- امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

بی‌تردید حیاتی‌ترین و مهم‌ترین ارزش ملی، حفظ موجودیت و بقای هر کشور است. موجودیت و بقای جمهوری اسلامی ایران نیز بر حسب حفظ تمامیت ارضی، حاکمیت ملی و استقلال و ادامه حیات ملت و نظام جمهوری اسلامی تعریف می‌گردد. مفهوم امنیت ملی؛ امنیت به عنوان اصلی‌ترین وظیفه دولت‌ها از جمله مفاهیم پیچیده و مبهمی است که توجه، وقت و هزینه

زیادی را از سوی سیاستمداران، تصمیم‌سازان و نظامیان به خود اختصاص داده است. برخلاف برخی از موضوعات عینی پیچیده که از نظر مفهومی ساده و روشن هستند، امنیت ملی هم از نظر مفهومی و هم از نظر عینیت خارجی دارای ابهام و کدورت است. این ابهام در مفهوم امنیت باعث شده است که ولفرز آن را به عنوان یک نماد ابهام‌آمیز که اصلاً ممکن نیست دارای معنای دقیق باشد، معرفی کند (افتخاری، ۱۳۸۱: ۲۵). آلستایر بوکان نیز معتقد امنیت واژه‌ای است که معانی بسیاری دارد (هافندرون، ۱۳۷۲: ۳).

برخی نیز امنیت را مفهومی عقب‌مانده به شمار می‌آورند که ناشی از فقر پژوهش‌های اصیل در خصوص کالبد شکافی مفهومی امنیت است که منجر به بروز ابهام و چند معنایی شدن امنیت شده است (افتخاری، ۱۳۸۱: ۱۶). در این راستا بوزان با معرفی امنیت به عنوان یک مفهوم توسعه نیافته، دلیل اصلی عدم گسترش امنیت به مثابه یک مفهوم در روابط بین‌الملل را در نحوه کاربرد آن در کتاب‌ها و مقالات می‌داند (بوزان، ۱۳۷۸: ۲۰). همچنین به عقیده وی امنیت ملی را نمی‌توان به طور کلی تعریف کرد، بلکه تنها در مواردی مشخص می‌توان آن را معین کرد (بوزان، ۱۳۷۸: ۶). با این وجود، تعاریف گوناگونی از مفهوم امنیت ملی از سوی نظریه‌پردازان مختلف ارائه شده است. به عقیده ولفرز، امنیت از بُعد واقع‌بینانه به معنای عدم وجود تهدید علیه ارزش‌ها است و از بعد ذهنی بر عدم وجود هراس از جمله به ارزش‌ها تأکید دارد (ماندل، ۱۳۷۹: ۴۹). ولاتر لیمن بر آن است که یک ملت زمانی امنیت دارد که مجبور نباشد منافع مشروع خود را صرف پرهیز از جنگ نماید و قادر باشد در صورت لزوم، آن منافع را از طریق جنگ حفظ کند (روشندل، ۱۳۷۴: ۱۱). آشوری امنیت ملی را این‌گونه تعریف می‌کند: امنیت ملی حالتی است که ملتی فارغ از تهدید از دست دادن تمام یا بخشی از جمعیت، دارایی یا خاک خود به سر برد (آشوری، ۱۳۷۳: ۳۹). کالج دفاعی ملی کانادا امنیت ملی را حفظ راه و روش زندگی قابل‌پذیرش برای همه مردم و مطابق با نیازها و آرزوهای مشروع شهروندان می‌داند که شامل رهایی از حمله و یا فشار نظامی، براندازی داخلی و یا نابودی ارزش‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی می‌شود که برای کیفیت زندگی ضروری هستند (ربیعی، ۱۳۸۳: ۱۳).

این پیچیدگی و ابهام در تعریف مفهوم امنیت ملی دو علت دارد: نخست اینکه بررسی‌های امنیت یکی از شاخه‌های فرعی روابط بین‌الملل است که در آن بر سر اندیشه‌های نظری اصلی

اختلاف نظر عمیقی وجود دارد. دوم اینکه در قطب مفهوم امنیت، عناصر هنجاری است که سبب می شود تحلیل گران و سیاست گذاران نتوانند از طریق بررسی های تجربی روی تعریف واحدی به توافق برسند (تریف و دیگران، ۱۳۸۳: ۱۱).

تمام تعاریفی که در بالا ذکر شد، مربوط به ادبیات سنتی امنیت بود که علی رغم تفاوت در تعاریف بر چند فرض بنیادی استوار هستند:

- الف) دولت - ملت ها و ارزش ها و منافع ملی به عنوان مرجع امنیت مطرح می شوند؛
- ب) تهدیدها بر ضد این ارزش ها و منافع ناشی از خارج از مرزهای ملی است؛
- ج) این تهدیدات اغلب دارای ماهیتی نظامی هستند و معمولاً نیز مستلزم یک پاسخ نظامی می باشند.

تجزیه و تحلیل یافته های تحقیق

در این بخش به تجزیه و تحلیل پاسخ های برآمده از پرسش نامه پرداخته و ضمن نگاشتن جداول فراوانی داده ها در یک نگاه به خروجی های نرم افزار SPSS استناد نموده و مواردی همچون میانگین، انحراف معیار، معناداری آزمون تی و رتبه میانگین را تبیین و سپس گویه هایی که از سطح معناداری مناسب و استاندارد برخوردار بودند را مشخص نموده است. در پاسخ به سؤال: «منابع ژئواکونومیک تنش در روابط سیاسی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه کدامند؟» این گونه تحلیل می شود که:

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع ژئواکونومیکی تنش در روابط سیاسی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه

تأثیر خیلی زیاد		تأثیر زیاد		تأثیر متوسط		تأثیر کم		تأثیر خیلی کم		گویه‌های منابع ژئواکونومیکی
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۱۴,۷	۵	۴۴,۱	۱۵	۱۱,۸	۴	۱۷,۶	۶	۱۱,۸	۴	رقابت ایران و ترکیه جهت دستیابی به اقتصاد برتر منطقه
۱۷,۶	۶	۲۹,۴	۱۰	۳۲,۴	۱۱	۱۷,۶	۶	۲,۹	۱	رقابت دو کشور جهت نفوذ در بازارهای منطقه قفقاز و آسیای مرکزی
۲۰,۶	۷	۳۵,۳	۱۲	۱۷,۶	۶	۲۰,۶	۷	۵,۹	۲	مخالفت مشترک ترکیه و آمریکا با طرح‌های عبور خطوط لوله نفت و گاز آسیای مرکزی از فضای سرزمینی ایران جهت انتقال به اروپا
۱۱,۸	۴	۴۷,۱	۱۶	۱۴,۷	۵	۱۷,۶	۶	۸,۸	۳	دخالت ترکیه در تأمین آب رودهای مرزی ارس، ساری جو، جلیک، زولاچای و نازلوچای که از خاک ترکیه سرچشمه می‌گیرند
۱۴,۷	۵	۲۳,۵	۸	۲۶,۵	۹	۱۴,۷	۵	۲۰,۶	۷	قاجاق کالاها غیرمجاز صوتی و تصویری و البسه از ترکیه به ایران
۲۰,۶	۷	۲۹,۴	۱۰	۲۶,۵	۹	۱۴,۷	۵	۸,۸	۳	فعالیت اقتصادی ویژه آمریکا و رژیم صهیونیستی در ترکیه بخصوص جنوب شرق این کشور و مناطق پیرامونی ایران

گویه‌های مربوط به متغیر منابع ژئواکونومیکی تنش

ردیف	شاخص‌های منابع ژئواکونومیکی تنش	میانگین	انحراف معیار	معناداری آزمون تی	رتبه میانگین
۱	رقابت ایران و ترکیه جهت دستیابی به اقتصاد برتر منطقه	۳,۳۲	۱,۲۷۳	۰,۱۴۸	۳,۴۱
۲	رقابت دو کشور جهت نفوذ در بازارهای منطقه قفقاز و آسیای مرکزی	۳,۴۱	۱,۰۷۶	۰,۰۳۳	۳,۵۱
۳	مخالفت مشترک ترکیه و آمریکا با طرح‌های عبور خطوط لوله نفت و گاز آسیای مرکزی از فضای سرزمینی ایران جهت انتقال به اروپا	۳,۴۴	۱,۲۱۱	۰,۰۴۱	۳,۹۴
۴	دخالت ترکیه در تأمین آب رودهای مرزی ارس، ساری جو، جلیک، زولاچای و نازلوچای که از خاک ترکیه سرچشمه می‌گیرند	۳,۳۵	۱,۱۷۸	۰,۰۹۰	۳,۵۷
۵	قاجاق کالاها غیرمجاز صوتی و تصویری و البسه از ترکیه به ایران	۲,۹۷	۱,۳۵۹	۰,۹۰۰	۲,۸۷
۶	فعالیت اقتصادی ویژه آمریکا و رژیم صهیونیستی در ترکیه بخصوص جنوب شرق این کشور و مناطق پیرامونی ایران	۳,۳۸	۱,۲۳۱	۰,۰۷۹	۳,۶۹
مقدار آزمون مربع کای: ۹,۷۱۳		درجه آزادی: ۵		سطح معناداری: ۰/۰۸۴	

شاخص‌های مربوط به منابع ژئواکونومیکی تنش

یافته‌های جدول بالا حاکی از این می‌باشد که از شش منبع تنش احصاء شده در منابع تنش ژئواکونومیک، دو منبع تنش مورد تأیید قرار گرفت که عبارتند از: ۱- رقابت دو کشور جهت نفوذ در بازارهای منطقه قفقاز و آسیای مرکزی؛ ۲- مخالفت مشترک ترکیه و آمریکا با طرح‌های عبور خطوط لوله نفت و گاز آسیای مرکزی از فضای سرزمینی ایران جهت انتقال به اروپا.

نتیجه‌گیری

در پاسخ به سؤال تحقیق، با توجه به نظرات خبرگان و کارشناسان این حوزه که در جامعه آماری به آن‌ها پرداخته شد، باید عنوان نمود که اولاً از نظر این دسته از کارشناسان منبع تنش در مؤلفه ژئواکونومیک در رابطه دو کشور وجود داشته و محتمل است و ثانیاً از منظر نخبگان، تنش‌های ژئواکونومیک با رتبه میانگینی ۱/۷۲ در روابط سیاسی دو کشور قرار گرفتند. براساس یافته‌های تحقیق و اولویت‌بندی آن‌ها طبق نظر خبرگان جامعه آماری پژوهش، منابع ژئواکونومیکی تنش در روابط سیاسی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه به ترتیب اولویت عبارتند از:

۱- رقابت دو کشور جهت نفوذ در بازارهای منطقه قفقاز و آسیای مرکزی؛

۲- مخالفت مشترک ترکیه و آمریکا با طرح‌های عبور خطوط لوله نفت و گاز آسیای مرکزی از فضای سرزمینی ایران جهت انتقال به اروپا.

لازم به ذکر است تعداد ۴ تنش بالقوه در مؤلفه ژئواکونومیک در پرسشنامه نهایی حائز معناداری استاندارد آزمون تی نشدند که این مهم به معنای آن است که از نظر خبرگان و کارشناسان جامعه آماری میزان تأثیر این تنش‌ها در رابطه سیاسی دو کشور به اندازه‌ای نیست که قابل توجه باشد و یا تنش بالفعلی را (حداقل در زمان فعلی و با وضعیت موجود) به وجود آورد.

جدول کلی تنش‌های محتمل در روابط سیاسی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه

رتبه میانگین	معناداری آزمون تی	انحراف معیار	میانگین	منابع تنش	ردیف	مؤلفه‌های تنش ژئواکونومیکی
۳,۵۱	۰,۰۳۳	۱,۰۷۶	۳,۴۱	رقابت دو کشور جهت نفوذ در بازارهای منطقه قفقاز و آسیای مرکزی	۱	
۳,۹۴	۰,۰۴۱	۱,۲۱۱	۳,۴۴	مخالفت مشترک ترکیه و آمریکا با طرح‌های عبور خطوط لوله نفت و گاز آسیای مرکزی از فضای سرزمینی ایران جهت انتقال به اروپا	۲	

پیشنهادات به محققین آینده:

- ۱- تشکیل کارگروه و میز مشترک بین مسئولین امر به‌ویژه در وزارت امور خارجه به همراه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و سایر نهادهای دخیل در سیاست خارجی جهت نزدیک شدن افکار و راه کارهای اساسی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران؛
- ۲- تلاش و پیگیری مسئولین امر جهت بررسی و حل مسئله کردها در کشورهای درگیر با این مسئله تا این مسئله به‌طور ریشه ای حل و فصل گردد؛
- ۳- تلاش همه جانبه جهت روشنگری مردم ترکیه توسط فضای مجازی و روابط فرهنگی تا حصول و تحقق این هدف که همه کشورهای مسلمان و من جمله کشور ترکیه رابطه خود را اعم از رابطه سیاسی، اقتصادی و نظامی با رژیم منحوس صهیونیستی به حداقل و در نهایت قطع نمایند؛
- ۴- افزایش تماس‌ها و رفت‌وآمدهای دیپلماتیک جهت نزدیک‌سازی عقاید و خواست‌های جمهوری اسلامی با سیاستمداران و مسئولین ترکیه جهت کاهش تنش‌ها؛
- ۵- تلاش مسئولین امر در وزارت خارجه جهت همراهی ترکیه با جمهوری اسلامی در خصوص مسئله بیداری اسلامی؛
- ۶- روشنگری و به‌کارگیری مردم منطقه جهت جلوگیری از برانگیخته شدن احساسات پان‌ترکیستی و همراهی هرچه بیشتر مردم منطقه با اهداف جمهوری اسلامی؛
- ۷- تلاش فرهنگی و رسانه‌ای جهت نشان دادن حقایق اسلام و اینکه اسلام برای همه امور از جمله سیاست و اداره جامعه برنامه دارد به مردم منطقه و جهان اسلام در مقابله با الگوی لائیسیم که از طرف ترکیه تبلیغ می‌گردد.

منابع

- ۱- قرآن کریم.
- ۲- ایزدی، بیژن (۱۳۷۱). سیاست خارجی ج. ا. ا.، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- ۳- رمضانی، روح‌اله (۱۳۸۰). سیاست خارجی ج. ا. ا.، ترجمه علیرضا طیب، تهران: نشر نی.
- ۴- بخشایشی، احمد (۱۳۷۵). سیاست خارجی ج. ا. ا.، تهران: انتشارات آوای نور.
- ۵- امینی، ابراهیم (۱۳۶۰). سیاست خارجی حکومت اسلامی، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
- ۶- کاظمی، علی اصغر (۱۳۶۷). دیپلماسی نوین، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- ۷- قوام، عبدالعلی (۱۳۷۲). اصول سیاست خارجی و سیاست بین‌الملل، تهران: انتشارات سمت.
- ۸- منصوری، جواد (۱۳۶۵). اصول سیاست خارجی ج. ا. ا.، تهران: انتشارات امیر کبیر.
- ۹- محمدی، منوچهر (۱۳۶۵). اصول سیاست خارجی ج. ا. ا.، تهران: انتشارات امیر کبیر.
- ۱۰- لاریجانی، محمد جواد (۱۳۶۹). مقولاتی در استراتژی ملی، تهران: مرکز ترجمه و نشر.
- ۱۱- حقیقت، صادق (۱۳۶۷). مسئولیت‌های فراملی در سیاست خارجی دولت اسلامی، تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک ریاست جمهوری.
- ۱۲- نخعی، هادی (۱۳۷۶). توافق و تزاخم منافع ملی و مصالح اسلامی، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- ۱۳- سجاد پور، محمدکاظم (۱۳۷۹). سیاست خارجی ج. ا. ا.، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- ۱۴- دفتر جریان شناسی تاریخ معاصر (۱۳۸۴). روایت دلواپسی، تهران.
- ۱۵- مرکز تحقیقات اسلامی (۱۳۷۸). آمریکا از دیدگاه رهبری، قم.
- ۱۶- احمدی، حسین (۱۳۸۵). تحولات منطقه‌ای ویژه قفقاز. تهران: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران.
- ۱۷- اسدی کیا، بهناز (۱۳۸۷). جمهوری آذربایجان، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.

- وزارت امور خارجه.
- ۱۸- اصطخری، ابواسحاق ابراهیم (۱۳۷۳). ممالک و مسالک. (به کوشش بهرام افشار و ترجمه محمد بن عبدالله تستری) تهران: موقوفات دکتر محمود افشاریزدی.
- ۱۹- افشردی، محمد حسین (۱۳۸۱). ژئوپلیتیک قفقاز و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: انتشارات دوره عالی جنگ سپاه.
- ۲۰- ایولا کست (۱۳۸۳). عوامل و اندیشه‌ها در ژئوپلیتیک (علی، فراستی، مترجم)، تهران: نشر آمین.
- ۲۱- بخشایشی اردستانی، احمد (۱۳۷۵). اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: مؤسسه انتشارات آوای نور.
- ۲۲- بیات. کاوه (۱۳۸۰). توفان بر فراز قفقاز. تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
- ۲۳- توسلی، غلام عباس (۱۳۷۶). نظریه‌های جامعه‌شناسی، تهران: سمت.
- ۲۴- حاجی یوسفی، امیر محمد (۱۳۸۴). سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در پرتو تحولات منطقه‌ای. تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- ۲۵- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۶). قدرت و منافع ملی (مبانی، مفاهیم و روش‌های سنجش). تهران: انتخاب.
- ۲۶- انوشه، حسن و دیگران (۱۳۸۲). دانشنامه ادب فارسی (جلد پنجم ادب فارسی در قفقاز). تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ۲۷- خلیلیان، سید خلیل (۱۳۶۱). حقوق بین‌الملل اسلامی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- ۲۸- حاجی یوسفی، امیر محمد (۱۳۸۲). ایران و رژیم صهیونیستی؟ از همکاری تا منازعه. تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- ۲۹- افتخاری، اصغر (۱۳۸۵). کالبد شکافی تهدید؛ تهران: دانشگاه امام حسین (ع)، مرکز مطالعات دفاعی و امنیت ملی.
- ۳۰- تریف، تری و دیگران (۱۳۸۳). مطالعات امنیتی نوین؛ ترجمه علیرضا طیب و وحید بزرگی؛ تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

- ۳۱- جعفری ولدانی، اصغر (۱۳۶۷). بررسی تاریخ اختلافات مرزی ایران و عراق، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.
- ۳۲- خمینی، سید روح الله (۱۳۷۸). تحریر الوسيله؛ ترجمه: سید محمد باقر همدانی، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، جلد ۲.
- ۳۳- رنجبر، مقصود (۱۳۸۷). ملاحظات امنیتی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: پژوهشکده مطالعات.

